

8. Рижева Н.О. Світові новації у суднобудуванні та їх вплив на зміни технологій виробництва кораблів на Півдні України (2 пол. XIX ст). *Південний архів*. 2008. № 28-29. С. 154-161.

9. Тарасова М. Б. Участь іноземців у становленні соціально-економічного простору Південної України в кінці XVIII ст. – 1870-х рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. № 44. С.57-61.

Богдан КРАВЧУК,
аспірант спеціальності 032 Історія та археологія, Херсонський державний
університет, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Черемісін О., д.іст.н., професор

ПРАВОСЛАВНА ПРЕСА ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПІЗНЬОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ ХЕРСОНЩИНИ ТА КИЇВЩИНИ 1870 – 1880-Х РОКІВ

Анотація. Херсонська та Київська губернії у другій половині XIX століття стали головними осередками поширення пізньопротестантських громад в Російській імперії. Одним із найбільш змістовних джерел з історії пізнього протестантизму на Херсонщині та Київщині є православна преса. Збережені в ній матеріали допомагають розкрити сутність діяльності спільнот, їх історію, біографії лідерів та основи віровчень. Кожне джерело потребує детального аналізу та вивчення, адже є унікальним «живим» свідченням.

Ключові слова: православ'я, пізній протестантизм, баптизм, штундизм, євангелізм, єпархіальні відомості, віровчення.

Пізній протестантизму в Україні є одним із трьох ключових напрямів християнства. Починаючи із 2014 року і до сьогодні пізньопротестантські союзи та організації зайняли активну громадсько-соціальну позицію в житті українського суспільства. В період окупації міста Херсона та всієї Херсонської області Доми молитви пізньопротестантських церков стали

справжніми хабами гуманітарної та соціальної допомоги для херсонців. Після деокупації і теракту на Каховській ГЕС, їх лідери активно займалися волонтерською діяльністю та допомагали з евакуацією місцевих жителів у безпечні області України. Саме тому історія пізньопротестантського руху є частиною минулого українських земель, його своєрідною релігійною сторінкою, що пишеться до сьогодні.

Пізній протестантизм на українських землях зароджується у 50-х роках XIX століття на Херсонщині. Його центром стало село Основа Ряснопільської волості Одеського повіту. Потягом наступних двох десятиріч років внаслідок активної проповідницької діяльності пізньопротестантської громади з'являються в межах всіх повітів Херсонської губернії. Православне населення, особливо в сільській місцевості, охоче приймало нові християнські ідеї. Серед основних причин його розповсюдження була криза ортодоксальної церкви, особливо парафіяльного рівня, соціально-економічні зрушення, поява пієтизму в німецьких колоніях, проповідництво та поширення богослужбової літератури тощо.

На початку 1870-х років проповідники штундизму відвідали південні повіти Київської губернії, де також утворилися нові потужні осередки в Тарашанському та Звенигородському повітах. Херсонщина та Київщина стали своєрідним ядром пізнього протестантизму, звідки він поширився на інші губернії Російської імперії. Активні учасники місцевих громад, після примусового виселення чи добровільного переселення, ставали лідерами нових осередків пізньопротестантського руху на Волині, Поділлі, Слобожанщині, Закавказзі, Уралі, у Сибіру тощо.

Історія пізньопротестантських громад Херсонської та Київської губернії другої половини XIX століття ґрунтується на різножанровій джерельній базі. До неї належать архівні матеріали світської влади губернського, повітового та волосного рівнів, історіографічні матеріали та документи православного духовенства єпархіального та приходського рівнів, внутрішньо-протестантські джерела тощо.

Історичні джерела у вигляді преси або друкованих видань є унікальними матеріалами, які фіксують інформацію в чітко визначеному часовому проміжку. Видавці та журналісти є сучасниками описуваних подій та явищ, що перетворює їх на своєрідних «живих» свідків, які подають інформацію крізь призму власних поглядів, виховання, переконань та інтересів. Тому дослідження преси є невід'ємною частиною будь-яких джерелознавчих пошуків.

До робіт з історії православної періодики Київської та Херсонської губерній можна віднести дослідження А. Животко «Історія української преси» [1] та Л. Дениско «Релігійні православні періодичні видання XIX – початку XX ст.» [2]. Вивчення історії пізнього протестантизму крізь призму церковної преси, зокрема в контексті «Київських єпархіальних відомостей 1907-1908 років» було здійснене К. Павленко [3]. Попри це, в кожному джерелознавчому розділі дисертацій обов'язково згадуються в якості джерел релігійна та світська преса. Отже, вивчення православних видань як джерела з історії пізнього протестантизму знаходиться на початковій стадії і потребує деталізації та дослідження.

Православна преса була надзвичайно зацікавлена у висвітленні подій, що розгорталися навколо пізньопротестантських осередків. Для цього було декілька вагомих причин. По-перше, новоутворені громади не були закритого типу, але інформації про них, їх головних лідерів було вкрай мало. Тому доводилося по крихтах збирати її задля ознайомлення з новим релігійним явищем. По-друге, для православ'я було важливо знати теологічну базу штундистського руху, аби в майбутньому протистояти йому в рамках «увещаній» самих протестантів та співбесід із православними. По-третє, важливо було зрозуміти особливості та характер діяльності пізніх протестантів. Це дозволило б запобігти розширенню меж протестантських громад в «законний» спосіб за допомогою репресій, штрафів, арештів, ув'язнень та висилок.

Основними церковно-православними виданнями регіонального рівня, які містять великий масив інформації про протестантські спільноти Київщини та Херсонщини є відповідно «Київські єпархіальні відомості» [4] та «Херсонські єпархіальні відомості» [5]. Окрім того, подібні матеріали можна знайти на сторінках Катеринославських, Таврійських, Чернігівських, Волинських, Подільських, Полтавських, Кишинівських та Харківських єпархіальних відомостей (з 1884 р. – журнал «Віра і розум»).

Газета «Київські єпархіальні відомості» виходила друком протягом 1861-1918 років при Київській єпархії. Засновником та головним редактором був протоієрей П. Лебединцев, який також досліджував історію штундизму і баптизму в Київській губернії. Одне із перших повідомлень про появу громад пізнього протестантизму на Київщині, зафіксоване у єпархіальних відомостях під 01 квітня 1872 року з промовистою назвою «Извлечение из письма Преосвященнейшего Порфирия, Викария Киевской Епархии, къ Его Высокопреосвященству, касательно секты штундистовъ, вторгшейся въ Киевскую Епархію, именно въ село Плоскую тарашанскаго уезда» [6].

Загалом інформація, розміщена на шпальтах «Київських єпархіальних відомостей», стосувалась різних аспектів. Зокрема, в статті «Несколько слов о мерах против штундизма» вивчалися способи та методи боротьби із поширенням штундизму в Київській губернії [7]. Автор замітки, в дусі знаменитої книги Макса Вебера, підкреслює, що його основним «розсадником» є розташовані в Херсонській губернії німецькі колонії, у яких існує головне правило: «Час – це капітал». На його думку, найманці з місцевого населення, змушені виконувати великий об'єм роботи, тому їм банально не вистачає часу на пости, ранкові і вечірні молитви та ходження до православного храму. Це призводить до їх часткового або повного відступництва від ортодоксального християнства.

На сторінках єпархіальних відомостей друкувалась інформація, здобута від безпосереднього спілкування з протестантами, зокрема стаття

П. Петрушевського «Заметки проезжего о штундизме в Таращанском уезде» [8]. Він зазначає, що такому неймовірному успіху в місцевих приходах штундизм завдячує тому, що із самого початку поклав у своїй основі вимоги строгого, працьовитого, чесного, тверезого життя. Як наслідок, «нова віра» здавалася мешканцям Таращанського повіту набагато духовнішою, правильнішою та відповідною Святому Письму, ніж православ'я.

З метою ознайомлення сільських священиків з ідеями штундистського вчення на сторінках відомостей були розміщені уривки декількох листів протестантів з різних громад Київщини. Цікавим видається передрук листа пресвітера громади села Косяківка Таращанського повіту, писаря Івана Лясоцького «Штундист о штундизме» [9] як реакцію на статтю П. Петрушевського. Він був надрукований із відповідними рецензійним вставками редколегії. В першу чергу, протестант називає себе не «штундистом», а православним чи «правовірним», якому надано право вірити в Ісуса Христа. Проте цікавим є висновок редакторів: «Такі особистості як Лясоцький, повинні бути союзниками церкви і як сумно, що вони знаходяться в числі її противників. Якщо духовенству вдасться використати цю нову струю і ввести її в необхідне русло, російська церква здійснить велике завоювання» [9, с.9].

Авторами відомостей висвітлювалися особливості богослов'я протестантів «Учение штундистов о браке» [10] та різного роду новини про них «Обращение 35 штундистов в православие» [11]. Їх головною особливістю були дещо перебільшені цифри навернених у православ'я і применшена кількість «відступників». Отже, Київські єпархіальні відомості – історичне джерело в якому присутні як суб'єктивні православні так і внутрішньо протестантські матеріали.

Херсонські єпархіальні відомості видавалися впродовж 1860-1918 років при Херсонській православної єпархії. Саме архієпископу Херсонському та Таврійському Інокентію (Борисову) належить ініціатива

створення періодичних видань при єпархіях російської православної церкви [12]. Одним із перших повідомлень, розміщених у відомостях була «Докладная записка священника местечка Любомирки, Елисаветградского уезда, Херсонской губернии...» [13].

Кореспонденти та автори статей у Херсонських єпархіальних відомостях піднімали різні питання. До прикладу, у випуску від 1875 року автор статті, досліджуючи причини виникнення пізнього протестантизму, зазначає, що «Більшість штундистів... вказували як на одну із причин відступництва – незрозумілість для них церковної служби» [14]. Збір основних даних про штундизм в Херсонській єпархії «К вопросу и сведениям о южно-русском штундизме» здійснений священником і місіонером Зубовим має унікальні свідчення про їх духовно-філософські погляди, зокрема на душу, вічність, церкву та потойбічне життя [15].

Особливо образливим для автора статті «Толкование штундистами 23 гл. Ев. Матфея» [16] було її тлумачення протестантами. Вони вважали, що звернення Христа до «фарисеїв, книжників та лицемірів» як до «сліпих проводирів» є ні чим іншим, як звертання до ієрархів православної церкви. У статті «О брошюрах распространяемых среди народа в приходах Херсонской епархии неправославными книгоношами и штундистами» автор аналізує активну проповідницьку діяльність протестантів, в тому числі через поширення брошур релігійного змісту [17].

Отже, православна періодика є важливим джерелом з історії пізньопротестантських громад Херсонщини та Київщини середини XIX – початку XX століття. Інформація, розміщена в духовних журналах та газетах, потребує детального вивчення та конструктивної критики. Адже основна маса кореспондентів були представниками православного духовенства, тому їх заангажованість та суб'єктивізм прослідковуються в джерелах. Проте, варто використовувати пресу в історичних дослідженнях, адже її автори були свідками та учасниками діяльності пізніх протестантів Херсонської та Київської губерній.

Список використаних джерел:

1. Животко А. П. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 368 с.
2. Дениско Л. М. Релігійні православні періодичні видання XIX – початку XX ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог / Наук. ред. О. С.Онищенко. Київ: НБУВ, 2001. 200 с.
3. Павленко, К. (2019). Висвітлення у «Київських єпархіальних відомостях» питання розвитку протестантського руху в Україні у 1907-1908 р. *Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини*, 56-58.
4. Київські єпархіальні відомості (1861-1905). Internet.Archive: веб-сайт. URL: https://archive.org/details/kyiv_vidomosti/KEB%201861%20No.01/
5. Херсонские епархиальные ведомости. Одеська національна наукова бібліотека: веб-сайт. URL: <http://catalog.odnb.odessa.ua/opac/index.php?url=/notices/index/IdNotice:382868/Source:default>
6. Киевские епархиальные ведомости. 1872. №7. С.147-152.
7. Киевские епархиальные ведомости. 1873. №13. С.375-384.
8. Киевские епархиальные ведомости. 1880. №18-19. С.11-16.
9. Киевские епархиальные ведомости. 1880. №32–33. С.7-9.
10. Киевские епархиальные ведомости. 1884. №22. С.1007-1009.
11. Киевские епархиальные ведомости. 1886. №18. С.860-862.
12. Ясь О.В. Херсонские епархиальные ведомости. Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2013. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Khersonskye_eparkhialnye_z
13. Херсонские епархиальные ведомости. 1873. №1. С.16-18.
14. Херсонские епархиальные ведомости. 1875. №18. С.559.

15. Херсонские епархиальные ведомости. 1884. №11. С.348-368.
16. Херсонские епархиальные ведомости. 1881. №21. С.596-611.
17. Херсонские епархиальные ведомости. 1881. №1. С.3-31.

УДК 94(477)

Володимир КУЗЬМІЧОВ,

здобувач 4 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Батенко Г., к.іст.н., доцентка

НАСЛІДКИ КОРСУНСЬКО-ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Анотація. У статті охарактеризовані наслідки Корсунсько-Шевченківської операції в уявленні європейської історіографії, а саме: втрати радянської та німецької сторін внаслідок Корсунської битви, вплив Корсунсько-Шевченківської операції на подальше радянсько-німецьке протистояння.

Ключові слова: Корсунь-Шевченківська операція, європейська історіографія, радянська історіографія, німецька історіографія, вітчизняна історіографія.

Говорячи про втрати німецької сторони, слід зазначити, що вони чітко не вказані у переважній більшості європейської історіографії. Це зумовлюється декількома причинами: одна частина представників європейської історіографії орієнтуються на дані радянської і німецької історіографії; іншою частиною представниками європейської історіографії, з одного боку, наводяться власні дані втрат німецької армії. Але, з іншого боку, не показаний шлях дослідження, який би свідчив про достовірні дані авторів європейської історіографії; недостатньо архівних та документальних матеріалів.